

Egy könyvkereskedés története: Bécs, Budapest, Tel-Aviv

Schlesinger könyvkereskedés – Sinai Kiadó

Szalai Anna

A Josef Schlesinger könyvkereskedés s kiadó, és ma is működő utódja, a Sinai Kiadó története a burgenlandi hét községben kezdődött. A könyvkereskedés és kiadó alapítójának, Josef Gins-Schlesingernek (1790–1871) az apja, Simha Bunim Gins (1765/1770–1829) nagymartoni (Mattersdorf) rabbi a poznańi hírneves rabbi, Akiva Gins Eger (1761–1837) testvére.

Akiva Gins Eger rabbi (1761–1837)

http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A2%D7%A7%D7%99%D7%91%D7%90_%D7%90%D7%99%D7%92%D7%A8

A család több generáción keresztül rokonságba került a korszak legtekintélyesebb *jesivá* és a korabeli magyarországi ortodoxia vezetőjével, a világszerte ismert Tóra-tudóssal, apozsonyi Hatam Szofer (1762–1839) rabbiával. Akiva Gins Eger rabbi lánya, a megözvegyült Szará-Szoril (1790–1832) lett Hatam Szofer második felesége. Szará két lányt vitt a Hatam Szoferrel kötött második házasságába, egyikük, Fradel Rodisch Kalischer (1810–1875) a könyvkereskedés és kiadó alapítójának, Josef Gins-Schlesingernek a felesége.

Josef Gins-Schlesinger hat évet töltött Hatam Szofernál, és amikor a *jesiva* vezetője rabbiállást kínált neki, azt kérte a korszak legnagyobb döntvényhozójától, engedje át neki kiadásra a döntvénytárát. Hatam Szofer engedett a kérésnek, és Josef Gins-Schlesinger a döntvénytár kiadásával kezdte meg könyvkiadói és könyvkereskedői pályáját, indította útjára a generációkon keresztül apáról fiúra öröklődő Josef Schlesinger kiadót és könyvkereskedést.

A döntvénytár évekig tartó folyamatos kiadása sikeres volt. Egy fennmaradt történet szerint Josef Gins-Schlesinger egyetlen alkalommal száz példányt adott el az egyik kötetből, annak ellenére, hogy egy-egy kötet tetemes összegbe, egy dukátba került. Pozsony mégsem bizonyult a könyvkereskedés és kiadó számára a legmegfelelőbb helynek, és az egyre bővülő könyvkereskedés alapítója 1860-ban átvitte a vállalkozást Bécsbe. Erről tanúskodik egy 1862-ben kelt levelének részlete.

Josef Gins-Schlesinger levele, 1862

„Mivel a körülmények számomra kedvezőtlennek váltak, kénytelen voltam elhagyni korábbi, pressburgi lakhelyemet s kereskedésemet, és hajlékomat üzlettemmel együtt a fővárosba, Bécsbe telepíteni, bár mint ismeretes, a hely nem dicsekedhet sem Tóra-tudással, sem istenfélelemmel.”

Josef Gins-Schlesinger levele, 1862; mgt.

1860-ban Bécsben nyílt meg a Schlesinger könyvkereskedés és kiadó (Verlag von Josef Schlesinger's Buchhandlung) a Seitenstättengasse 5-ben, közvetlenül a 19. század húszas éveiben épült zsinagóga (Stadttempel) mellett. Az üzlet virágzott és sok munkát adott. Szombat vagy ünnep beállta előtt egy órával még árusítottak a könyvesboltban, a család onnan ment egyenesen a zsinagógába.

A könyvkiadó és könyvkereskedés elsősorban imakönyveket, Bibliát, *Hagadat*, Zsoltárokat adott ki és forgalmazott egész Európában, de hamarosan a távoli országokat is ellátta imakönyvekkel, az ünnepekhez és mindennapokhoz szükséges kegytárgyakkal, a szefárd imarendet követő kiadványai pedig eljutottak Törökországba, Görögországba, Tuniszba, Marokkóba, Algériába is. A héber imakönyveket több nyelvre lefordították, és kétnyelvű kötetekben is kiadták.

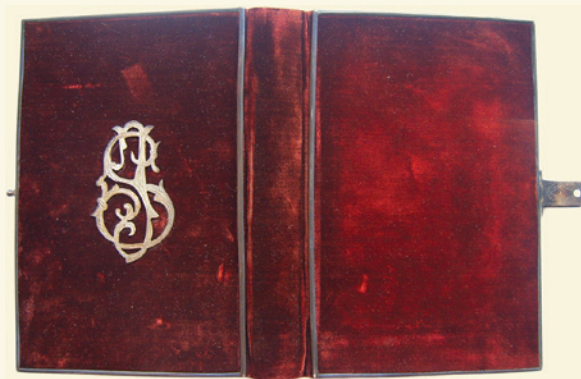
A döntvénytár egyik kötetének késői, budapesti kiadása

Kétnyelvű, héber-német imakönyv, Bécs, 1882

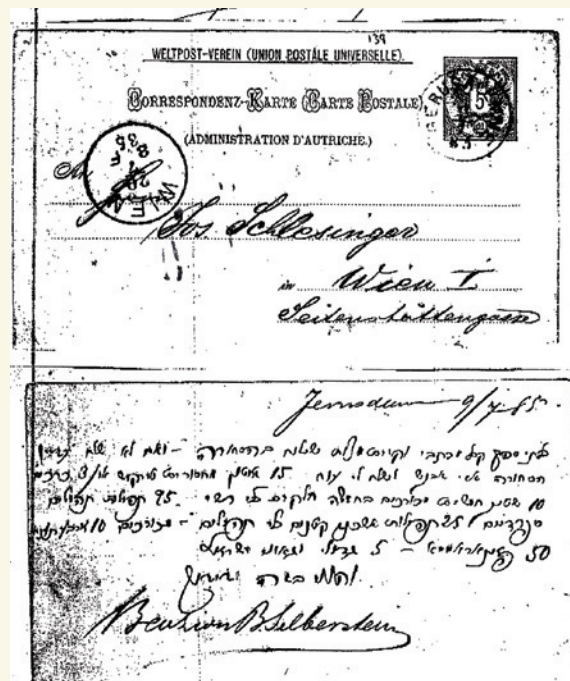
A Bécsben kiadott imakönyvben Ferenc Józsefért mondott ima, 1893

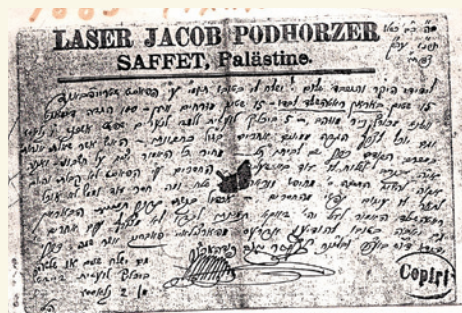
A Szentfölddel való kapcsolatot a fennmaradt üzleti levelek tanúsítják.

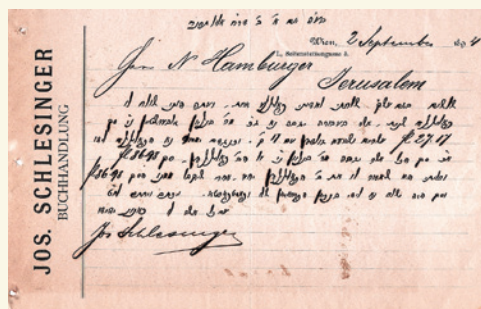
Kétnyelvű, héber-német imakönyv, Bécs, 1889

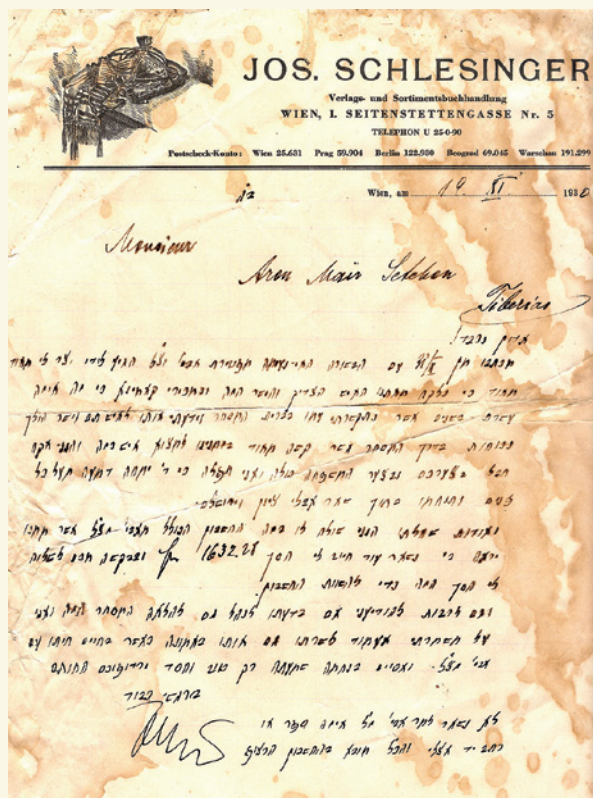
Jeruzsálemből küldött levél, 1885; mgt.

Cfátból küldött levél, 1885; mgt.

Josef Schlesinger Jeruzsálembe küldött levele, 1894; mgt.

Josef Schlesinger Tiberiasba küldött levele, 1930; mgt.

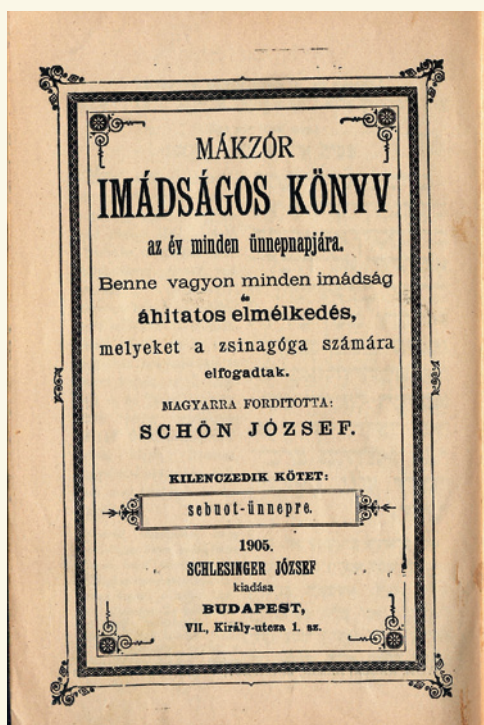
Josef Gins-Schlesinger halála után fia, Akiva Gins-Schlesinger (1843–1898) vette át az üzletet. A Hatam Szoferrel való családi kapcsolat folytatódott, Akiva felesége, Rosa-Rözl Strasser (1850–1930) a híres rabbi dédunokája. Akiva halála után Rosa-Rözl egyedül nevelte a tizenhatból tizenhárom életben maradt gyereket, és vezette a könyvkereskedést s kiadót, részben idősebb gyerekeivel együtt.

Rosa-Rözl Schlesinger Strasser (1850–1930); mgt.

1905-ben Rosa-Rözl Schlesinger két legidősebb fia, Josef Smuel Benjamin (1871–1933) és Adolf Avraham Schlesinger (1873–1952) fióküzletet nyitott Budapesten, a Király utca 1-ben.

A Bécsben megjelent könyveket Jos. Schlesinger, a Pesten kiadott köteteket pedig Schlesinger József kiadásaként jegyezték.

Mákzór, Schlesinger József kiadása, Budapest, 1905

A megmaradt katalógusok és üzleti levelezés szerint az akkor már mindkét fővárosban ismert üzlet egyre híresebb lett nemcsak könyvkereskedése, hanem kiadója révén is. Saját nyomdájuk ugyan nem volt, de bécsi és pesti nyomdák (Neumayer Ede, Kállai Ármin, Schmidl és Manheim nyomdája) látták el a bécsi, budapesti és a közelebbi vagy távolabbi országokban élő zsidó közösségeket a vallásos élethez, ünnepekhez, szertartásokhoz, zsidó ismeretekhez szükséges könyvekkel. Az első világháborúban a katonák számára imakönyvet és Hagadat, hanukára szóló füzetet adtak ki – Ferenc József győzelméért fohászkodó imával. Ünnepekre üdvözlőkártyákat nyomtattak, és az üzletben a szükséges kegytárgyakat is megvásárolhatták a vevők.

Antikvár könyvekkel, különleges és ritka kiadványokkal is foglalkozott a könyvkereskedés, ennek köszönhette a bécsi könyvesbolt a geri haszid rabbi, Avraham Mordechai Alter megtisztelő látogatásait.

Rosa-Rözl Schlesinger halála után fiai társként vezették a bécsi és pesti könyvkereskedést és kiadót, a bécsit Josef Smuel Benjamin és Moritz Mose, a pestit Adolf Avraham.

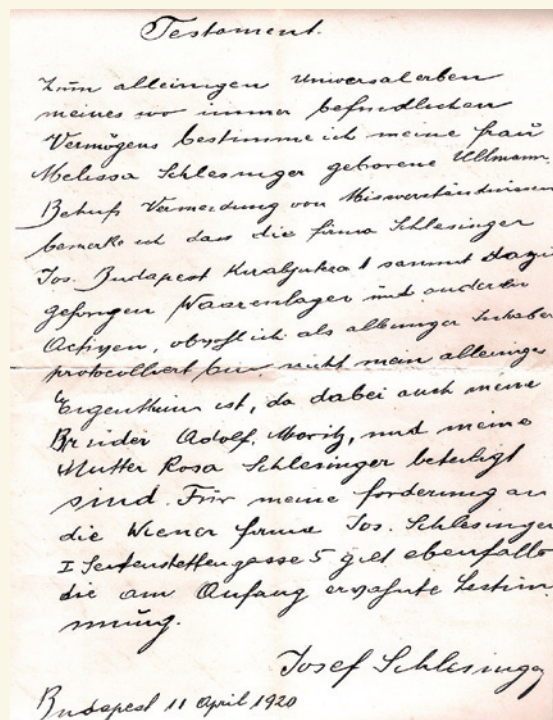

Moritz Mose Schlesinger (1876–1943); mgt.

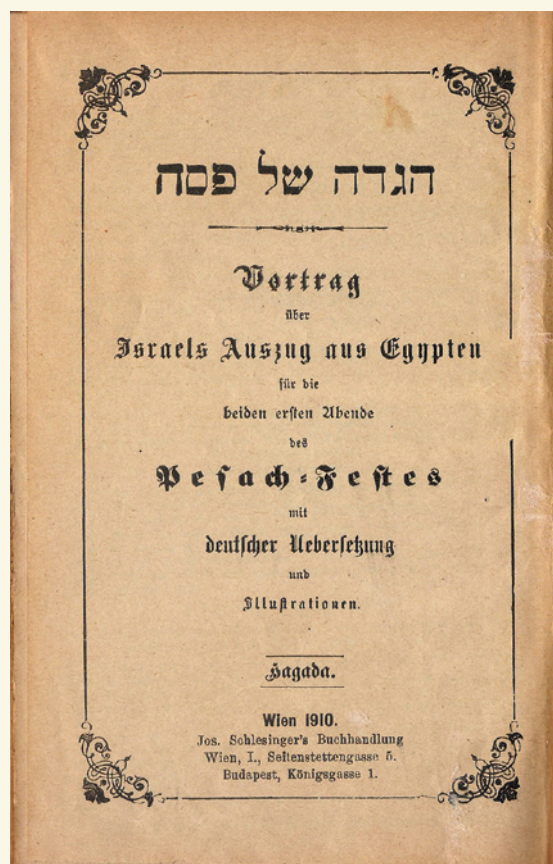

Josef Schlesinger (1871–1933) és felesége, Ullmann Melissa Mirjam (1874–1944); mgt.

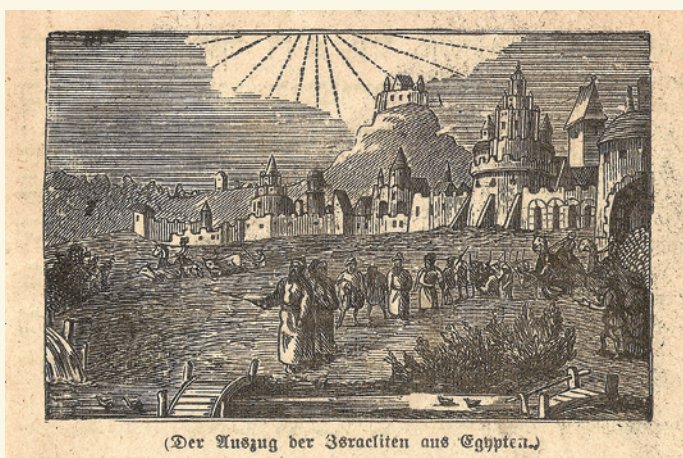
Josef Schlesinger felesége, a nagyváradi Ullmann családból származó Melissa Mirjam (1874–1944) – mivel gyerekeik nem születtek – férje halála után Budapesten lett sógora, Adolf Avraham és Moritz Mose Schlesinger társa az üzletben.

Josef Schlesinger (1871–1933) végrendelete, 1920; mgt.

A Hagada rajzait Adolf Avraham Schlesinger unokatestvére, Meir Kunststadt készítette. Portréi és *jahezit* táblái ismertek. Rajzai máig megjelennek a kiadó köteteiben.

A *Hagada* kétnyelvű, héber–német kiadása (1910) a bécsi és pesti üzlet címével jelent meg. Ugyanezekkel a képekkel illusztrálta a Sinai Kiadó a héber-magyar *Hagada* 1988-as, izraeli kiadását.

Az Anschluss idején (1938. március) Moritz Mose Schlesingert Bécsben tartózkodó pesti unokaöccse, István Cvi mentette ki a rákényszerített, pusztá kézzel végzendő járdatisztogatásból, ahova az üzletéből rángatták ki a környék többi zsidó üzlettulajdonosával együtt. A történet szerint István Cvi magyar katonai rangjelzést vett észre az egyik garázdálkodó katona egyenruháján, váltott vele néhány szót magyarul, miközben Moritz Mose észrevétlenül eltűnt a helyszínről.

1940-ben Moritz Mose Schlesinger feleségével, Olgával együtt Pestre költözött. Két gyereküket (Akiva és Trude) még Bécsből *Erecbe* küldték. A Schlesinger testvérek közül legtöbben még időben távoztak Bécsből, és részben Palesztinában telepedtek le.

Az Anschluss és a tulajdonelkobzás vetett véget a bécsi üzlet történetének. Számtalan, több földrészen forgalmazott héber és kétnyelvű kötet szedését, több tízezer kiló ólombetűt egy bécsi vállalat látszatösszegért felvásárolt, a németek Amszterdamban keresztül, árverésen adták el az üzletet és raktárát.

Adolf Avraham Schlesinger (1873–1952); mgt.

Adolf Avraham a Wesselényi utcában lakott, és a Hevra Kadisa titkáráként a Kazinczy utcai ortodox templom közösségéhez tartozott. Az első világháborúban katona volt, megsérült, két szeme között a forradást élete végéig viselte.

Adolf Avraham Schlesinger a krakkói Dora Gutterrel (1887–1956) kötött házasságot, két fiuk, Károly Akiva (1906–1986) és István Cvi (1908–1982) Budapesten született.

Jobbról az első Adolf Avraham Schlesinger (1873–1952), jobbról a harmadik felesége, Dora Schlesinger Gutter (1887–1956), Marienbad; mgt.

Schlesinger Károly Akiva (1906–1986) és Schlesinger István Cvi (1908–1982) a nevelőnővel; mgt.

A testvérek a zsidó elemi után a nagymartoni, pápai, pozsonyi *jesivában* tanultak, Károly Akiva már húszéves kora körül a könyvesboltban dolgozott, István Cvit Németországba küldték kereskedelmi iskolába. Károly a margitszigeti sportklubban futballozott, evezett. Adolf Avraham és Dora Schlesinger nem tudott magyarul, ezért a családban németül beszéltek, de a két Schlesinger fiú büszke magyarnak képzelte magát, pesti fiatalkorukról mindvégig szép emlékeket őriztek.

Schlesinger Károly Akiva (1906–1986); mgt.

Középen Schlesinger István Cvi (1908–1982) barátaival, a nagymartoni *jesivában* töltött időszakból; mgt.

A kellemes és vonzó fővárosi élet ellenére a fivérek, szülői beleegyezéssel, mégis elhagyták szülőhelyüket, és 1939 elején megnyitották a tel-avivi Sinai Kiadót. A merész lépés utólag igazolódott, a helyes döntésnek köszönhető a család megmentése. Ma már csak találgatni lehet, miért esett a választás Tel-Avivra – és példának okáért, miért nem New-Yorkra –, amikor a Schlesinger testvérek a könyvkereskedés új fiókjának megnyitása mellett döntöttek. Elképzelhető, hogy Schlesinger Károly Akiva felesége, a krakkói születésű Perlberger Lotte billentette a mérleget a családi vállalkozás palesztinai folytatása felé.

Schlesinger Károly Akiva és felesége, Lotte, 1935-ben járt először az akkori Palesztinában. Az Egyiptomban tett útról érkezett a sportkedvelő házaspár a zsidó sportolók világtalálkozójára, a második Makkabeára. Károly Akiva valószínűleg kihasználta az alkalmat arra is, hogy felmérje a könyvkereskedés egy új fiókjának helyi esélyeit.

A palesztinai látogatás utána a pesti üzlet zavartalanul tovább működött, de az egyre szorongatóbb európai események miatt Lotte úgy vélte, a zsidók helyzete mindenütt rosszabbodik, számukra az egyetlen hely az épülő zsidó otthon.

Schlesinger Perlberger Lotte Yachet (1913–1996); mgt.

1939 elején Schlesinger Károly Akiva egyedül tért vissza *Erebe*. Az akkoriban kisvárosnak számító Tel-Aviv legforgalmasabb utcájában, a Nahalat Binjamin 57-ben bérelt üzletet. Június-júliusban öccse, István Cvi turistaként érkezett hozzá, és miközben az idősebb testvér Pestre ment, hogy magával hozza családját és mindazt, ami az itteni könyvkereskedés és kiadó beindításához szükséges, a fiatalabb gondoskodott az új könyvesboltról.

Schlesinger István Cvi (1908–1982) és felesége, Schlesinger Kalisch Sophie Zizi (1914), 1937; mgt.

Dora Schlesinger Gutter (1887–1956) és unokája, Rut (1937), Budapest, Erzsébet tér, 1940; mgt.

A családtagok között a kapcsolat, amennyire a postaforgalom lehetővé tette, a háború éveiben sem szakadt meg. Levelek, fényképek, sőt István Cvi kislányának, Rut hangjának egy 78-as fordulatú hanglemezre rögzített felvétele is életjelt adott a távolban levőkről.

Schlesinger Kalisch Sophie Zizi (1914); mgt.

A rövid, Európába való visszatérés alatt Schlesinger Károly Akivának valószínűleg sikerült az árverésen értékesített bécsi üzlet egy ládába csomagolt részét visszavásárolnia és Pestre juttatnia. 1939. szeptember 1-én, a világháború kitörésének napján, Budapesten nem sokat habozott, még aznap éjjel feleségével és néhány hónapos kislányával (Barbara Batya) elhagyta Magyarországot, de testvére családját nem tudta magával vinni, mert István Cvi felesége – aki még nem tudta, hogy második lányával terhes – férje visszatérésére várt az erégi látogatásból. Nem így történt. István Cvinek kellett hat évig várnia a családjára Palesztinában.

Jobbról Schlesinger István Cvi (1908–1982), Schlesinger Károly Akiva (1906–1986), felesége, Perlberger Lotte (1913–1996), kislányuk, Barbara Batya (1939), Tel-Aviv, 1944; mgt.

A tel-avivi Sinai könyvesbolt hamarosan új helyre költözött. Schlesinger Károly Akiva felmérte, hogy a gyorsan fejlődő város üzletközpontja és főutcája az új és széles Allenby lett, és az üzletet átvitte a Nahalat Binjaminról az Allenby 72-be, ahol csaknem hetven éven keresztül működött. A háborús évek itt sem voltak zavartalanok, a könyvkiadás a papírhány miatt nehézségekbe ütközött, az üzlet forgalma csökkent, a külföldi kapcsolatok bizonytalanok lettek. A tulajdonosok nem az üzletben vártak a vásárlókra, barátaikkal a szemközti kávéházban ültek, és ha látták, hogy vevő érkezik, átmentek a könyvesboltba.

Balról Schlesinger István Cvi (1908–1982) és Schlesinger Károly Akiva (1906–1986) a könyvesbolttal szemközti kávéház teraszán; mgt.

A brit és ausztrál katonák megbízható kliensek voltak, játékokat, sakkot, héber és angol nyelvű bibliai térképeket, a számukra nyomtatott képeslapokat vásárolták.

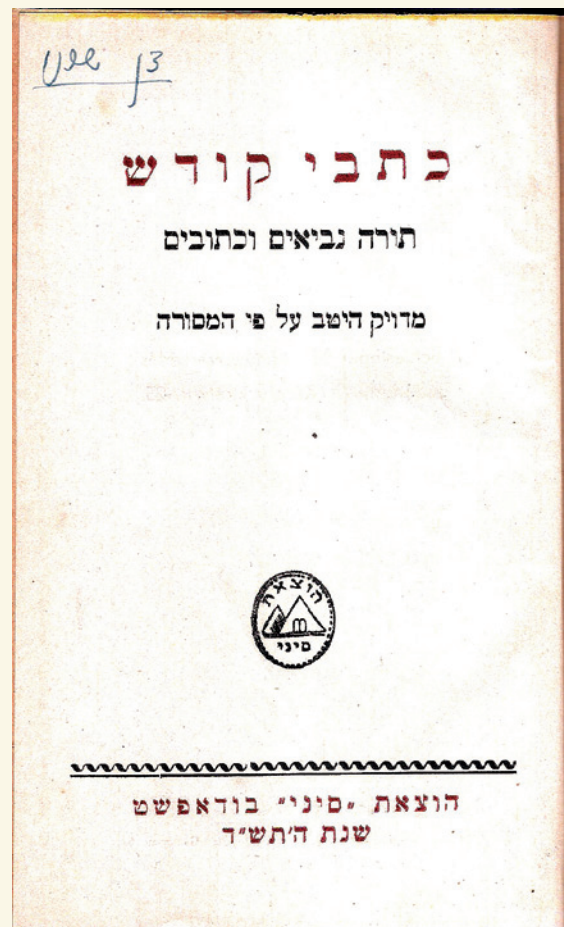

A Sinai Kiadó és könyvkereskedés emblémái; mgt.

A Sinai könyvesbolt, Tel-Aviv, Allenby 72., a sötét öltönyben Schlesinger Károly Akiva, 1940; mgt.

A pesti üzlet a zsidóellenes törvények és megszorító intézkedések ellenére 1944. március 19-ig, a német megszállásig, zavartalanul működött, még a tengerentúlra is eljuthattak kiadványaik.

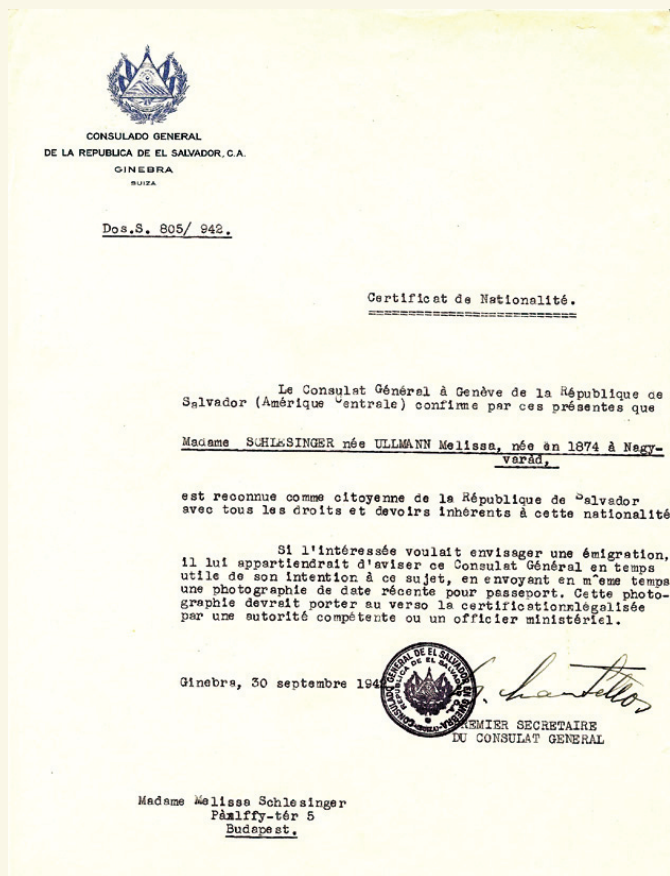
A Biblia címlapja a Sinai Kiadó gondozásában, Budapest, 1944

1944. június 30-án Adolf Avraham Schlesinger feleségével és Schlesinger Sophie Zizi két kislányával felkerült a Kasztner-vonatra. Bergen-Belsenből 1944. december 6-án érkeztek Svájcba, onnan Schlesinger Sophie Zizi a két gyerekkel 1945. január 1-én ért Palesztinába. Az idős házaspár egy év múlva követte őket.

Josef Schlesinger özvegye, Ullmann Melissa Mirjam salvadori menlevelel szintén megmenekülhetett volna a Kasztner-vonattal, de félt elszakadni a családjától, és Budapesten az aggodalmában vagy a gettóban gyilkolták meg.

Középen Schlesinger Ullmann Melissa Mirjam (1874–1944), balra Krammer Sándor Sámuel és felesége, Szeria, jobbra a Katz házaspár, Budapest, 1944; mgt.

Schlesinger Ullmann Melissa Mirjam salvadori menlevele;
http://resources.ushmm.org/inquiry/uia_doc.php?query/61?uf=uia_jZoPzP

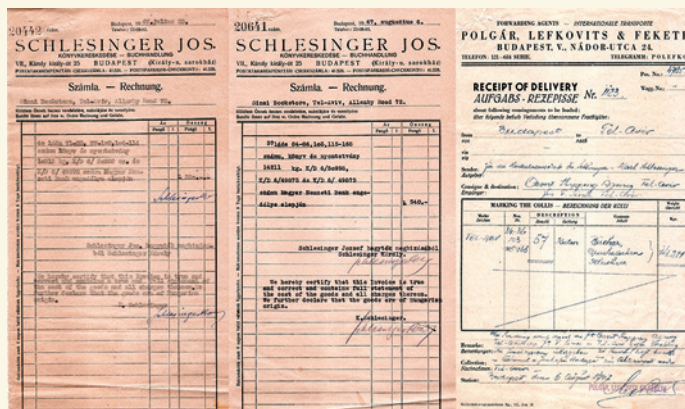
A háború után ismét megnyílt és egy ideig még működött a pesti üzlet a Király utcában. A család rokona, Krammer Sándor Sámuel támogatásával Katzné vezette, aki már a háború előtt is a könyvesboltban dolgozott. Schlesinger Károly Akiva az első adandó alkalommal Pestre érkezett, az üzletből és a félig romos raktárakból kimentett bekötött könyveket és sértetlen íveket, a kötetek utánnyomásához szükséges szedéssel együtt, 1947 nyarán hajóval szállíttatta Erecbe.

A budapesti üzlet a Király utcában; mgt.

A budapesti üzlet a Király utcában, 1947 nyara; mgt.

A Pestről Tel-Avivba érkező küldemény szállítólevelei, 1947; mgt.

Batról Schlesinger István Cvi (1908–1982), lánya, Rut (1937), Schlesinger Károly Akiva (1906–1986) és ismeretlen gyerek a Sinai könyvesbolt és kiadó előtt a purimi jelmezes felvonulást nézi, 1950-es évek; mgt.

Jobbról Schlesinger István Cvi (1908–1982), Schlesinger Károly Akiva (1906–1986), mögötte unokatestvérük, Freund Martin Meir a Sinai könyvesboltban, Tel-Aviv, Allenby 72.; mgt.

A tel-avivi könyvkereskedés és kiadó profilja bővült. A magyar anyanyelvűek is szívesen fordultak hozzájuk, Avigdor Hameiri fordításait, a héber Petőfi és Ady verseskötetet is a Sinai Kiadó gondozta. Ishbéthy Mannheim Moshe *Modern magyar-héber szótára* több kiadást is megért. Első ízben a Sinai Kiadó adott ki népszerűvé vált zsebkönyv formátumú imakönyveket és zsoltárokat. Gyermekkönyveket, szótárakat jelentettek meg.

A bőr- és fémkötéseken kívül a Bezalelben készültek a művészi, fém és bőr (vagy műbőr) dombornyomású kötéstáblák. A kézi munkával készült díszes könyvtáblák, a művészi könyvkötészet különleges darabjai ma már ritkaságnak számítanak. Művészeti könyvek, festők alkotásait bemutató albumok, *erecti* fényképekből készült fotóalbum és bibliai térképek is bekerültek a Sinai Kiadó katalógusába. A turisták ma is keresik a színes borítóval ellátott köteteket.

A tel-avivi könyvkereskedést és kiadót, a Pozsonyban kezdődő, Bécsben és Pesten folytatódó családi vállalkozást ma Schlesinger Károly Akiva fia, Dani, és István Cvi fia, Mose és Smuel vezeti a Rambam utca 24-ben.

Csaknem hatvan évvel azután, hogy a könyvkereskedés és kiadó budapesti története lezárult, a Király utcai üzletnek még volt egy kései üzenete a következő Schlesinger nemzedéknek. A második világháború után a könyvkereskedés és kiadó Budapesten megmaradt készlete megoszlott a tel-avivi üzlet tulajdonosai és Josef Schlesinger özvegye, Melissa Mirjam Svájcban élő örökösei között. Így jutottak Svájcba ívekben maradt kötetek és néhány különlegesen szép kiállítású Schlesinger-kiadvány. A küldemény egy raktárba került és elfelejtődött. Az örökösök halála után a ládákat Montreux zsinagógája pincéjébe vitték, és csak évtizedekkel később kerültek elő, amikor a zsinagógát, a városban az utolsót, bezárták, az épületet és a pincét kiürítették. A baseli Löwinger rabbi értesítette a családot. A már használhatatlan nyomtatványokat eltemették – ahogy a hagyomány előírja.

Köszönettel tartozom Schlesinger István Cvi gyerekeinek, Rutnak, Mosénak és Smuelnek, Schlesinger Károly Akiva gyerekeinek, Batjának és Daninak, akik elmondták a családnak, a könyvkereskedés és a Sinai Kiadó történetét, és átadták közlésre a családi archívumban őrzött képeket és dokumentumokat.